

Myrderiene av polske krigsfanger i Katynskogen 1940

Av generalmajor A. D. Dahl

I

Den 23. august 1939 inngikk det nazistiske Tyskland og det kommunistiske Sovjetunionen en ikke-angrepspakt som ble undertegnet i Moskva på partenes vegne av de to lands utenriksministre, herrerne Ribbentrop og Molotov. Til pakten var føyet en hemmelig tilleggsprotokoll om en fellesaggresjon mot Polen. I dennes art. 2 heter det bl. a.:

«I tilfelle av en territorial og politisk omordning av de områder som tilhører den polske stat, skal Tysklands og SSSR's innflytelsessoner grense mot hverandre omtrent langs en linje som følger elvene Narev, Visla og San...» Hensikten var altså intet mindre enn å utslette det selvstendige polske rike og dele byttet mellom seg. Den største delen skulle tilfalle Sovjetunionen.

Den 1. september 1939 satte Tyskland i gang et angrep med praktisk talt hele sitt militære maktapparat. Etter en heltemodig, men henimot 3 ukers håpløs kamp mot en knusende overmakt og uten støtte fra noe annet land, var videre motstand forgjeves. Den 17. september falt store russiske hærstyrker polakkene i ryggen og okkuperte den delen av landet som

de sammensvorne hadde inngått avtale om den 23. august s. å. Den polske stat opphørte å eksistere som politisk enhet. Tyskland sikret seg et landområde på 189 000 km², Sovjetunionen 211 000 km².

I den sovjetiske okkupasjonsone ble straks igangsatt massedeportasjoner av den polske befolkning. Mesteparten ble stuet sammen i jernbanevogner og transportert til russisk territorium, de fleste til Sovjetunionens nordlige distrikter. Det nøyaktige antall er ikke kjent, men anslås til ca. 1,2 millioner. I tillegg kommer ca. 230 700 polske militære krigsfanger, offiserer, underoffiserer og menige soldater. Senere ble krigsfangenes antall ytterligere øket ved arrestasjon i sine hjem av offiserer og soldater som hadde flyktet til de baltiske stater Litauen, Latvia og Estland, da disse land senere på høsten 1939 ble okkupert av sovjetiske tropper.

Det samlede krigsfangetall gikk derved opp i ca. 250 000 mann, hvorav ca. 10 000 var polske, regulære offiserer og ca. 5000 intellektuelle sivile, profesorer, leger, ingeniører, industrielle ledere, geistlige, høyere embedsmenn m. v. Av disse 250 000 forsvant ca. 15 000 sporløst. Fra april 1940 opphørte en-

hver forbindelse med dem fra slekt og venner i hjemlandet, inntil da hadde det vært mulig med en viss grad av brevveksling.

II

Den 21. juni 1941 fant Hitler tiden inne til å bryte vennskapsavtalen, og noen tusen bombefly, svære pansermasser og et stort antall hærstyrker førte blitzkrigen inn over sovjetisk territorium, bl. a. også over de områder av Polen som russerne hadde besatt i henhold til avtalen av 1939.

I mellomtiden var Vestmaktene kommet inn i krigen. De allierte seg nå med Sovjet for å slå ned de ærgjerrige nazistiske erobningsplaner. I London var det dannet en polsk eksilregjering med general Wladislaw Sikorski som leder. Den 30. juli 1941 undertegnet denne polske eksilregjering en overenskomst med Sovjetunionen, undertegnet på dennes vegne i London av den sovjetiske ambassadør Maiski, hvorved Sovjetunionen og Polen ble allierte. Derfor erklærtes det også i overenskomsten bl. a. at «de sovjetisk-tyske traktater av 1939 angående territoriale endringer i Polen har mistet sin gyldighet...».

Som følge av denne overenskomst ble det besluttet at alle polske borgere som var blitt berøvet sin frihet av russerne, skulle tilstås amnesti. De to lands regjeringer ble da også enige om å organisere de tidligere polske krigsfanger i Russland i en ny polsk hær. Til å kommandere denne hær beordret den polske regjering den polske general Wladislaw Anders, som også var russisk krigsfange.

Men en hær trenger ikke bare soldater, den trenger i like høy grad offiserer. Og under forsøkene på å sette opp denne nye polske hær, viste det seg meget snart å oppstå en merkverdig svikt på regulære offiserer. Av eksempelvis 14 generaler som var tatt til fange av russerne, lyktes det ikke å finne flere enn to, begge forøvrig i utmattet tilstand. *Resten var forsvunnet.* Etter den oversikt man efter hvert fikk, viste det seg at ca. 15 000 fanger manglede, av dem ca. 8400 regulære offiserer.

Det vil føre for langt her å komme detaljert inn på sakens videre utvikling. Vi må nøye oss med å konstatere at man ikke kom noen vei i sine eftersøknin-ger etter disse 15 000, og tilslutt bestemte general Sikorski seg for å få en personlig samtale med Stalin om saken. Denne samtale fant sted i Kreml den 3. desember 1941. Tilstede under møtet var også general Anders. På Sikorskis spørsmål om hvor disse 15 000 menneskene vel kunne befinne seg, svarte Stalin: «De klarte å komme seg unna.» Men hvorhen kan de ha rømt? — «Til Mandsjuria,» svarte Stalin.

Noe mere kom det ikke ut av denne samtale. I nesten 2 år foregikk det en intens leting etter disse menn, men uten resultat. Men så hendte noe ganske merkelig. Denne gang kom utspillet fra tysk side. I slutten av feb-

ruar 1943 meldte et tysk sambandsregiment som var stasjonert ca. 20 km vest for byen Smolensk i Russland, omtrent 200 km inn på sovjetisk område øst for den gamle polske grense, at det innenfor regimentets bivakkområde var funnet en mengde lik av polske offiserer. Noe tall kunne ikke oppgis, men det var tusener. Den 13. april 1943 sendte Goebbels' informasjons- og propagandadepartement ut en kunngjøring om denne sensasjonelle oppdagelse og anklaget russerne for å ha begått disse grusomme massemyrderier. To dager senere, den 15. april, sendte det offisielle sovjetiske informasjonsbyrå ut en erklæring om at polske krigsfanger som i 1941 hadde vært beskjeftiget med bygningsarbeider vest for Smolensk, og som ved den tyske fremrykning i dette distriktet var falt i hendene på «tyske fascistbødler», senere var blitt hennrettet av tyskerne...

På dette tidspunkt av krigen var det på vestalliert side få, om overhodet noen, som hadde tiltro til den goebbeliske propaganda. En motpropaganda hadde pisket opp stemningen i alle allierte land, det forelå dessuten både fra 1. og 2. verdenskrig nok av eksempler på tyske grusomheter, som kunne bevises. Altså, sa opinionen, har vi her å gjøre med nye tyske krigsløgnere. Dertil kom det faktum at på dette tidspunkt var polske tropper på 500 000 mann engasjert i kamp mot tyskerne; her forelå en chance til ytterligere å stive opp stridsmoralen.

Men Goebbels ga seg ikke. Den tyske regjering fikk nedsett en internasjonal kommisjon for på stedet å undersøke forholdet. Kommisjonens medlemmer ble sammensatt av kjente vitenskapsmenn og rettsmedisinere fra ialt 12 land, nemlig Belgia, Bulgaria, Dan-

mark, Finland, Italia, Jugoslavia, Nederland, Tsjekkoslovakia, Slovakia, Romania, Sveits og Ungarn, med én representant fra hvert av disse land. Dertil kom en «observatør» fra den franske Vichy-regjering. I dagene 28.—30. april 1943 foretok så denne kommisjon sine undersøkelser. Den fikk full bevegelsesfrihet og kunne selv velge hvor mange og hvilke lik den ønsket å undersøke.

Kommisjonen undersøkte 982 lik og obduserte 9, intervjuet sovjetiske borgere som bodde i nærheten og foretok andre undersøkelser. Dens konklusjon ble sammenfattet i en rapport, som ble undertegnet av samtlige kommisjonens medlemmer. Kortfattet fremgikk følgende:

I Katynskogen ble funnet 8 massegraver, 6—11 fot dype, fulle av lik. Mennene lå med ansiktet ned og hendene langs siden. Alle var bakkbundet og benene utstrakt, oppå hverandre i 10—12 lag. Alle var skutt gjennom bakhodet, de fleste ved én kule, noen ved to. Kulen hadde gått inn gjennom nakken og ut igjen mellom nesen og hårfestet. Noen hadde tydeligvis gjort motstand, enkelte hadde munnen full av sagmugg, noen med kappene strammet til over hodet, andre med flere bajonettstikk. De hadde åpenbart måttet overmannes og holdes, mens bøddelen skjøt dem i nakken. Alle skudd kom fra en pistol avfyrt på meget nært hold. Det var tydelig at man her sto overfor meget erfarne mordere.

Massegravene som ble funnet i et skogparti, var blitt tildekket med noen meter jord som var blitt jevnet ut og derefter tilplantet med grantrær. En erfaren forstmann kunne ved å telle årringene på disse trærne konstatere at de var minst 5 år gamle. De måtte være blitt

plantet over gravene for ca. 3 år siden, altså i 1940.

Likene var begravet i sine uniformer, som viste polske distinksjoner for grad og med påsydde merker for våpenart, likeså dekorasjoner. Alle var iført vinterklær og støvler av polsk opprinnelse. Så å si alle hadde offisergrad, en enkelt var prest. Ingen hadde armbåndsurer eller ringer. I lommene ble funnet en mengde pengesedler, fyrstikkesker, sigarettetuier, dagbøker, brever og aviser. Den siste dato som fremgikk av disse dokumenter var 22. april 1940. Kommisjonens sluttrapport konstaterte således at «disse ofres død skyldtes uten unntakelse nakkeskudd». Av erklæringer fra vitner og også fra brever, dagbøker, aviser etc. som var funnet på likene, syntes det bevist at myrderiene hadde funnet sted i mars og april 1940.

Omtrent samtidig med denne internasjonale kommisjons undersøkelser, fikk en delegasjon av 12 polske leger fra det polske Røde Kors i det okkuperte Polen av tyskerne anledning til å foreta sine egne undersøkelser i Katyn-området. Ytterligere var en spesielt oppnevnt tysk rettsmedisinsk kommisjon i virksomhet.

Alle disse av hverandre uavhengig arbeidende kommisjoner kom stort sett til samme resultat som foran beskrevet. Etter hva man senere har fått opplyst, fikk også aviskorrespondenter fra Belgia, Nederland, Norge, Spania, Sveits og Ungarn av de tyske myndigheter adgang til å gjøre sine egne iakttagelser under en reise på stedet. (Det kunne jo i dag — mer enn 35 år senere — være interessant å få rede på hvem denne eller disse norske korrespondenter var, og om de i dag er villige til å uttale seg!)

Den 24. mai 1943 leverte den polske ambassadør for Storbri-

tannia i London til den britiske regjering en utredning basert på de foretatte undersøkelser også fra den polske undergrunnsbevegelse i Warszawa.

III

Sakens neste offentlige fase ble utspillet under Nürnbergprosessene i 1946. Krigen var slutt, de skyldige skulle stå til rette for sine synder; rettferdigheten skulle skje fyldest.

Rapportene fra Nürnberg-saken omfatter 42 mektige bind. Om myrderiene i Katynskogen i 1940 gjengis kun noen linjer. Saken ble kort og godt avvist. Om sakens behandling av Nürnberg-domstolen skal her bare gjengis noen få momenter.

Den 14. februar 1946 tok den sovjetrussiske anklager, oberst Pokrovsky, saken opp i et kort innlegg, der han innledet sin tale slik: «Jeg vil nå gjerne rette oppmerksomheten på de brutale handlinger utøvet av nazistene overfor medlemmer av de tsjekkoslaviske, polske og jugoslaviske arméer. Vi finner i anklagen at de verste kriminelle handlinger, som de øverste krigsforbrytere er ansvarlig for, var massehenrettelsene av polske krigsfanger, som ble skutt i Katynskogen i nærheten av Smolensk av de tyske nazistiske okkupanter. Jeg vil nå overlevere til retten — som bevis for denne forbrytelse — offisielle dokumenter fra en spesialkommisjon nedsatt for å undersøke og konstatere de omstendigheter som angår disse henrettelser. Denne kommisjon handlet etter oppdrag og direktiver fra «Den ekstraordinære Statskommisjon av Sovjetunionen»». Han nevnte derefter kommisjonens medlemmer med titler og navn. Derefter uttalte Pokrovsky at det ville ta altfor lang tid å lese opp konklusjonen av «dette presise og detaljerte dokument». Han ville bare nevne følgende:

«I henhold til de rettsmedisinske eksperters overslag andrar det totale antall ofre seg til over 11 000... Under utgravningen og undersøkelsene av likene forhørte kommisjonen mange vitner fra den lokale befolkning. Deres vitneprov tillot fastsettelsen av det nøyaktige tidspunkt og andre forhold angående de forbrytelser som her ble begått av de tyske inntrengere.» Endelig kom han også inn på kommisjonens konklusjon, som bl. a. gikk ut på:

«1. - - - -

2. Høsten 1941 foretok de tyske okkupasjonsstyrker masseskytinger av polske krigsfanger i Katynskogen...

5. a. De tyske nazister søkte ved overtalelser, bestikkelser, trusler og barbarisk tortur å finne «vitner» blant den sovjetiske befolkning, fra hvem de oppnådde falske vitnesbyrd for å få påvist at de polske krigsfanger ble skutt av sovjetiske organisasjoner våren 1940...

b. De tyske okkupasjonsmyndigheter bragte våren 1943 fra andre steder likene av polske krigsfanger som de hadde skutt, og la dem i graver i Katynskogen i den dobbelte hensikt å skjule sine egne grusomheter og å øke antallet av «ofre for bolsjeviske grusomheter» i Katynskogen.

c. Under utførelsen av disse provokatoriske forholdsregler anvendte de tyske okkupasjonsmyndigheter opptil 500 russiske krigsfanger for å grave disse gravene. Da dette var gjort, ble de russiske krigsfanger skutt av tyskerne for å tilintetgjøre bevis.

6. Den lovlige og medisinske (sovjetiske) undersøkelseskommisjon konstaterte uten fnugg av tvil

a) at tiden for disse henrettelser kan fastsettes til høsten 1941;

b) at metoden anvendt av de tyske bødler ved skytingen av polske krigsfanger... var identisk med de samme metoder som de benyttet seg av under massemyrderier av sovjetiske statsborgere i andre byer, som Orel, Voronetz, Krasnodar og i Smolensk selv.»

Efter en pause i rettsforhandlingene fikk oberst Pokrovsky ordet på nytt. Han nøyet seg da i det vesentlige med å «konstatere» at ved å skyte de polske krigsfanger i Katynskogen realiserer de nazistiske angripere sin politikk, som gikk ut på å tilintetgjøre de slaviske folk.

Da den russiske anklage hadde gått ut på at det var en nærmere angitt tysk avdeling som var ansvarlig for disse myrderier, ba den tyske forsvarer om tillatelse til å føre vitner, bl. a. fra denne avdeling. Saken ble derfor gjenopptatt den 1. juli, og forsvarer fikk anledning til å forhøre tyske vitner. Det første vitne var sjefen for det sambandsregiment som etter den russiske anklage hadde utført udåden. Han nektet kategorisk at han hadde sett en eneste polakk i dette område, fra han kom dit høsten 1941 til han ble trukket tilbake 2 år senere. Han hadde aldri hørt om noen ordre som gikk ut på at polske krigsfanger skulle skytes. I hans tid ble heller ingen polske krigsfanger skutt. Der fantes i denne tid overhodet ikke polske krigsfanger i dette område. Han stadfestet at massegravene ble funnet i 1943 og avdekket. Han stadfestet videre at et russisk ektepar som bodde i nærheten, hadde fortalt ham etter utgravningene i ca. mai måned 1943, at de hadde sett at jernbanelaster av polakker i uniform var ankommet til jernbanestasjonen og derefter var

blitt kjørt ut til skogen i lastebiler. De hadde senere hørt skudd og skrik fra skogen.

Under det senere avhør spurte en av de tyske forsvarsadvokater om hvem som ville bli gjort ansvarlig for myrderiene i Katyn, hvortil rettens president svarte: «Jeg akter ikke å svare på denslags spørsmål.»

Blant den russiske anklagers vitner under Nürnbergprossen var den bulgarske professor Markov, som også hadde vært medlem av den internasjonale kommisjon som tyskerne fikk nedsatt i 1943, og som *enstemmig* var kommet frem til at ofrene i Katynskogen måtte være myrdet ikke senere enn i april-mai 1940. Markov hadde altså 3 år i forveien vært en av de rettsmedisinere som helt utvetydig hadde utpekt russerne som opphavsmenn til forbrytelsen. Gjennom en lang rekke spørsmål fra den russiske anklager benektet han nå flere av de fakta som kommisjonen hadde kommet til. På et direkte spørsmål benektet han også at kommisjonen hadde fått arbeidsvilkår som tillot «en objektiv, vitenskapelig undersøkelse». Tilslutt hevdet han at likene etter hans mening hadde vært begravet i kortere tid enn 3 år, kanskje bare i 1 år eller 18 måneder. Med dette prov mente han altså at henrettelsene ikke kunne ha foregått i 1940, da russerne okkuperte området, men 1½ eller 2 år senere, da tyske tropper holdt til der. De videre konklusjoner gjorde seg da selv. Dagen etter gjentok han disse uttalelser.

Under hele eksaminasjonen omtaler den russiske anklager antall ofre i Katynskogen som 11 000. Det må da fremstille seg som fysisk umulig i løpet av 2 dagers opphold å kunne komme til noe bevislig resultat. Han påpekte også at de tyske ledere av

undersøkelsen på forskjellig vis søkte å påvirke kommisjonsmedlemmenes standpunkt i en retning som passet inn i tyskeres kramm. Han benektet nå at kommisjonens konklusjon om at likene hadde ligget der i mer enn 3 år var basert på de foretatte medisinske undersøkelser, men derimot på de brever m. v. som ble funnet på likenes klær. Markov hevdet videre at kommisjonen ikke hadde fått anledning til å utspørre vitner, f. eks. den russiske befolkning på stedet. På direkte spørsmål fremholdt han nå at han allerede i 1943 var klar over at myrderiene ikke kunne være utført tidligere enn i siste kvartal av 1941, og at 1940 var absolutt utelukket. Han hevdet at kommisjonsmedlemmene fikk seg forelagt til undertegnelse en av andre utarbeidet rapport, ikke under oppholdet i Smolensk, men senere, den 1. mai på en militær flyplass under tilbakereisen mot Berlin. Han undertegnet derfor under et psykisk press, tiltross for at han ikke var enig i rapportens innhold. Da den russiske anklageren som eksaminerte ham, tilslutt spurte direkte: «De undertegnet altså fordi De følte Dem tvunget til det?», ble han avbrutt av rettsformannen som forbød ham å stille ledende spørsmål. Under krysseksaminasjon av forsvarer fastholdt Markov at han ikke var enig i kommisjonens konklusjon og aldri hadde vært det, men hadde følt seg tvunget til å undertegne.

Som nytt vitne fremstod deretter en russisk professor som hadde vært formann i den statlige, sovjetrussiske kommisjon omtalt foran. Han fremholdt at russiske spesialister gjennom et lengre tidsrom i januar 1944 hadde foretatt en fullstendig dissikering av 925 lik. En grundig undersøkelse av klær og gjenstander i lommene ble også

foretatt. Bare 2—3 av likene viste tegn til å ha gjennomgått en tidligere, men overfladisk undersøkelse. Etter denne grundige russiske undersøkelse viste det seg, sa han, at nesten alle lommene var blitt tømt, men i enkelte var funnet en mengde dokumenter, brever, dagbøker m. v. Man fant f. eks. mange slike som var datert i slutten av 1940, ennvidere fant man hos én en kvittering datert 6. april 1941, og selv hadde han funnet et brev datert 20. juli 1941. Kommisjonen hadde funnet patronhylser av tysk opprinnelse, kaliber 7.65 med firmamerke Geco. Hans kommisjon var enstemmig kommet til det resultat at de polske offiserer var skutt høsten 1941. Tidligere enn dette kunne det ikke ha skjedd, og året 1940 er derfor utelukket. Han kunne forøvrig bevitne at han personlig hadde deltatt i utgravning og undersøkelse av 1173 andre lik i Smolensk-området. Tyskerne som hadde skutt dem, hadde tildekket gravene med torv, og i noen tilfeller var unge trær og busker blitt plantet opp på gravene for å kamuflere gjerningen og hindre at udåden ble oppdaget. Han hadde forøvrig undersøkt over 5000 lik fra tyske eksekusjoner i andre deler av Sovjetunionen, og i de overveiende tilfeller var dødsårsak og døds måte som i Katyn. «Dette var den typiske metode tyskerne brukte for å tilintetgjøre fredelskende borgere.»

En tid etter at disse vitneut-sagn ble tatt opp i Nürnberg-saken, fremkom det i Sveits et angrep på det sveitsiske medlem av den av tyskerne istandbragte internasjonale komité av 1943, professor Naville for å ha deltatt i denne kommisjonen. Saken ble behandlet i det sveitsiske storråd, og professorens uttalelse ble innhentet. I denne sier han at kort tid etter at disse

massemyrderiene var blitt oppdaget, anmodet den polske regjering i London og det polske og tyske Røde Kors den internasjonale Røde Kors-komité om å foreta en undersøkelse på stedet. Russerne motsatte seg bestemt en slik undersøkelse og avbrøt til og med de diplomatiske forbindelser med den polske eksilregjering 26. april 1943. Professor Naville som aldri hadde lagt skjul på sin antinazistiske holdning, nektet til en begynnelse å delta, men lot seg overbevise ved polakkenes legitime krav om en upartisk undersøkelse. Derefter kommer han i detaljer inn på kommisjonens virksomhet, som foregikk uten noen som helst inngripen eller tvang fra tysk side. Til sluttrapporten gjorde han en del rettelser, som straks ble tatt ad notam. Hans deltakelse skyldtes ikke noe ønske om å tjene tyskerne, men å få frem sannheten. Han hadde vært tilstede 1. mai, da professor Markov undertegnet rapporten, og Naville kunne attestere at Markov gjorde dette uten protest eller bemerkning av noen art. Etter dette fant de sveitsiske myndigheter kritikken mot professor Naville uberettiget og ga ham i stedet sin uforbeholdne ros for hans opptreden i denne sak.

Når det gjelder professor Markov bør det nevnes at da russiske tropper fra 8. september 1944 besatte Bulgaria, ble han øyeblikkelig arrestert og satt i fengsel i 2 måneder, før han ble stilt for en «folkedomstol» over dem som ble anklaget for å ha deltatt i «det gemene tyske falskneri i Katyn». Den 19. februar 1945 kunngjorde bulgarsk radio bl. a. følgende:

«Den første av de anklagede, dr. Markov, har erklært: «Jeg er skyldig overfor det bulgarske folk, overfor dets frigjørere Sovjetunionen og overfor den sivil-

serte menneskehet. Min forbrytelse består i at jeg under Ficovs tyranniske styre falt — overfor sterkt press — til å delta i den såkalte Katyn-undersøkelse og ikke hadde styrke nok til å stå imot for å støtte de modigere bulgarer — fiender av denne politiske regjering — som da befant seg i fengsler og i konsentrasjonsleire.» Han ønsket nu ikke å hjelpe den tyske propaganda, likene hadde etter hans mening ikke vært begravet i 3 år før, slik som tyskerne påsto, men senere, og det var fysisk umulig at russerne kunne ha begått forbrytelsen. Under disse forhold,» endte kringkastingsendingen, «har retten trukket tilbake sin anklage mot dr. Markov.» Han ble altså løslatt. Når man vet at disse folkedomstoler kunne illegge særdeles strenge straffer, til og med dødsstraff, kan man vel her finne forklaringen på dr. Markovs helomvending.

Forts. neste nr.

Norsk Militært Tidsskrift

Til betalende av abonnem-
mentene rettes en anmod-
ning om at de som betaler
abonnement på vegne av
noen andre gjør oppmerk-
som på hvem abonnemen-
tet gjelder ved innbeta-
ling.